

«Το ασίγαστο πάθος του Κοστάντσο Πρέβε» - Κριτικές παρατηρήσεις

1. Η «πιστότης εν τοις δεινοίς», να μένεις πιστός στην Πόλη την ώρα της συμφοράς, αυτό, κατά τον Πλάτωνα, αποτελεί «την μεγίστην αρετήν... ην τις δικαιοσύνην αν τέλεαν ονομάσειεν»¹. Το *Ασίγαστο Πάθος*² του Ιταλού φιλοσόφου και κομμουνιστή Κοστάντσο Πρέβε παραπέμπει σ' αυτήν την «μεγίστην αρετήν».

Βέβαια όσοι αυτοπροσδιορίζομαστε ως κομμουνιστές δεν «έχομε ώδε μένουσαν πόλιν αλλά την μέλλουσαν επιζητούμεν»³. Ο Κοστάντσο Πρέβε, πολίτης της μέλλουσας Πόλεως, μένει πιστός σ' αυτήν, την ώρα που φαίνεται ότι καταποντίζεται. Η πλατωνική «πιστότης εν τοις δεινοίς» γίνεται «ασίγαστο πάθος για τον κομμουνισμό» την εποχή ακριβώς που οι «φίλοι» τον αποκηρύσσουν και οι εχθροί τον ανακηρύσσουν νεκρό.

Η πρώτη ιταλική έκδοση του *Ασίγαστου Πάθους* κυκλοφόρησε το Σεπτέμβριο του 1989, μόλις άρχισε η κατολίθηση της χιονοστιβάδας που συμπαρέσυρε όλα τα καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης και, τέλος, την ίδια τη Σοβιετική Ένωση. Το χειρόγραφο παραδόθηκε στο τυπογραφείο τον Ιούνιο του 1989, μετά τη σφαγή στη πλατεία Τιέν Αν Μεν, όταν ηγέτες και ιδεολόγοι του Κ.Κ. Ιταλίας ζητούσαν πιο ανοικτά την αποδέσμευση από κάθε αναφορά, έστω και τυπική, έστω και κατ' όνομα, στον «ιστορικό κομμουνισμό».

Κατά τον συγγραφέα, η χρονολογία συγγραφής και έκδοσης του βιβλίου εξηγεί πολλές από τις αδυναμίες του, ιδιαίτερα τις αυταπάτες για τον Γκορμπατσώφ και για την αυτο-μεταρρύθμιση του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού» και των κομμάτων κομμουνιστικής αναφοράς — αυταπάτες που οι εξελίξεις διέψευσαν οικτρά. Κατά τη γνώμη μας, η ιστορική συγκυρία, μέσα στην οποία το βιβλίο του Πρέβε πρωτοείδε το φως, δε φανερώνει μόνο τις αδυναμίες του αλλά και τη δύναμή του. Δεν υποτάσσεται αμαχητί στις πιέσεις της συγκυρίας. Δε συμπαρασύρεται από το κυρίαρχο, τότε, ρεύμα των πανικόβλητων «αριστερών» και γραφειοκρατών που είτε εγκαταλείπουν τα πάντα είτε επιχειρούν «να διασώσουν την Αριστερά» αποκόβοντάς την από τις αναφορές στον κομμουνισμό και το μαρξισμό. Στην κριτική αυτών των «μεταμαρξιστικών» και «μετα-κομμουνιστικών» κατασκευών, ο Πρέβε αφιερώνει μερικές από τις πιο διεισδυτικές και καιστικές σελίδες του.

Ο Κ. Πρέβε, από την άλλη μεριά, δεν περιχαράκωνεται στη δογματική προσκόλληση και τη ρομαντική εξιδανίκευση του παρελθόντος. Συνεχίζοντας προηγούμενες αναζητήσεις, το *Ασίγαστο Πάθος* του 1989, μαζί με τον Πρόλογο και το Υστερόγραφο το 1992 στην ελληνική έκδοση, εγκαινιάζει

και πλαισιώνει ένα γενικότερο θεωρητικό εγχείρημα κριτικής επανεκτίμησης και αναθεμελίωσης του μαρξισμού και του κομμουνισμού. Καρπός αυτού του εγχειρήματος είναι η τριλογία⁴, που γράφει ο Πρέβε αμέσως μετά το *Ασίγαστο Πάθος*, αναπτύσσοντας παραπέρα πολλά βασικά θεωρητικά μοτίβα του τελευταίου.

Το τραύμα της τριετίας των καταρρεύσεων στην Ανατολή(1989-91) διαπερνάει όλο το πρόσφατο έργο του Πρέβε και συνεχίζει να αιμορραγεί. Ο Ιταλός φιλόσοφος δεν έχει μείνει αλώβητος από τις κολοσοιαίες πιέσεις που ασκούνται πάνω σ' όσους συνδέουν, θεωρητικά και πρακτικά, το μέλλον της ανθρωπότητας με την κομμουνιστική προοπτική. Μια κρίσιμη, κοσμοϊστορική καμπή, καμπή, όπως αυτή των τελευταίων χρόνων, αναπόφευκτα προκαλεί τεράστια σύγχυση. Οι μαρξιστικής αναφοράς δυτικοί θεωρητικοί παρουσίασαν όλη την γκάμα των αντιδράσεων: από την άτακτη φυγή και την αποστασία ως την στάση απολογίας κι από μian άμυνα, ασθενέστερη ή ισχυρότερη, ως τα πρώτα λιγοστά σημάδια μιας ιδεολογικής αντεπίθεσης. Ο Κοστάντσο Πρέβε αρνήθηκε να γίνει ένας ακόμη αποστάτης της γενιάς του '60. Συνδυάζει το αμυντικό μ' ένα επιθετικό στοιχείο. Η άμυνά του σ' ορισμένα σημεία, και μάλιστα καιρία (θα τα συζητήσουμε παρακάτω), γίνεται ασθενής, εύθραυστη και ενδίδει. Την ίδια στιγμή οργανώνει την επίθεσή του τόσο χτυπώντας τα κυρίαρχα ιδεολογήματα του καπιταλισμού όσο κι αναπτύσσοντας στοιχεία για την αναθεμελίωση ενός γόνιμου θεωρητικού μαρξισμού κι ενός μαχητικού πρακτικού κομμουνισμού.

Στα άμεσα χτυπήματα κατά των αντιπάλων του κομμουνισμού είναι πολύ πιο επιτυχής κι αποτελεσματικός.

Στο *Ασίγαστο Πάθος* και προπαντός στην τριλογία του, ο Κ. Πρέβε κάνει καταλυτική κριτική του *μηδενισμού*, της κυρίαρχης ιδεολογίας του τελευταίου αιώνα, και των καταστροφικών συνεπειών που είχε στο εργατικό σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα.

Ιδιαίτερη αξία έχει η επιθετική κριτική του σ' εκείνα τα ιδεολογικά ρεύματα που προλείαναν το έδαφος και συνόδευσαν τις καταρρεύσεις του 1989-91: από την αποστασία πολλών εκπροσώπων της γενιάς του '68 και την εκφυλιστική αποϊδεολογικοποίηση της καθεστωτικής «Αριστεράς» ως τον μεταμοντερνισμό και την αγοραία αντίληψη του «τέλους της Ιστορίας» του φτηνού Φουκουγιάμα.

2. Η επιθετική κριτική του Πρέβε αναδεικνύει τη δύναμή της όταν στρέφεται ενάντια στις εκδηλώσεις των παραπάνω αντιδραστικών ρευμάτων στο άμεσο ιστορικοπολιτισμικό του περιβάλλον, την Ιταλία. Η ιδιαίτερη θέση κι αλληλοσύνδεση της Ιταλίας με τη συνολική ευρωπαϊκή ιστορική εξέλιξη, κι ακόμη, η ιδιαίτερη σχέση κι αλληλεπίδραση της ιταλικής επαναστατικής δημοκρατικής και μαρξιστικής παράδοσης με την πορεία των επαναστατικών

κινημάτων και του μαρξισμού στην Ευρώπη, κάνουν τις ανακατατάξεις κι αλλαγές στον ιταλικό χώρο να είναι συχνά πρώιμες μορφές εμφάνισης αλλαγών σ' ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο.

Όπως διαπιστώνει κι ο Πρέβε, δεν είναι τυχαίος ο «συγχρονισμός» του ΚΚ Ιταλίας και του ΚΚΣΕ στην αυτοδιάλυσή του ούτε η «πρωτοπόρα», σ' ευρωπαϊκό επίπεδο, απόπειρα διάλυσης κάθε μαρξιστικής και ταξικής αναφοράς στα διάφορα ιταλικά «μεταμαρξιστικά» και «μετακομμουνιστικά» νεφελώματα τύπου «Ουράνιο Τόξο».

Ο Πρέβε πολεμάει και στα δύο μέτωπα: τόσο ενάντια στον κίνδυνο να ταφεί η κομμουνιστική προοπτική μαζί με το ΚΚ όσο κι ενάντια στην «υβριδοποίηση», την αποσύνθεση του μαρξισμού στα διαταξικά «νέα κοινωνικά κινήματα» όπως το οικο- ειρηνιστικό Ουράνιο Τόξο. Χωρίς να αρνείται - το αντίθετο - τη σπουδαιότητα του οικολογικού ή του γυναικείου προβλήματος, ο Πρέβε αρνείται τον κατακερματισμό των «πολλαπλών υποκειμένων», με τα οποία αναζητάται το υποκατάστατο του υποκειμένου της σοσιαλιστικής επανάστασης και της ίδιας της επανάστασης. Στην κριτική του των οικολόγων και του φεμινισμού επισημαίνει σωστά ότι δεν πρέπει να αναχθούν τα πάντα στη μη διαμεσολαβημένη διολογικότητα του είδους. Αντίθετα, πρέπει να υψωθούμε στη συνολική κοινωνικότητα του γένους και στη συνείδηση του ανθρωπίνου γένους. Ο Πρέβε, σωστά, τονίζει ότι η ταξική συνείδηση είναι η αναγκαία διαλεκτική αφητηρία και διαμεσολάβηση ανάμεσα στη συνείδηση του είδους και σ' εκείνη του γένους.

Η κριτική του ανάλυση για τα αίτια που έδωσαν μίαν ιδιαίτερη μορφή στην αυτοδιάλυση του PCI και PDS προχωράει σε μεγάλο ιστορικό βάθος. Δείχνει τις ρίζες που έχει ο ιταλικός μοντερατισμός και ρεφορμισμός στην καταστολή του γιακωδίνικου πνεύματος, μετά το 1799, και στο μη μεσοιανικό ρωμαιοκαθολικισμό, ιδιαίτερα μετά την Αντιμεταρρύθμιση του 16ου αιώνα. Στη συνέχεια κάνει ορατά τα αόρατα νήματα που συνδέουν τις αμφισημίες του Γράμι με την τολιατική τους εκδοχή και στρέβλωση, το αδιέξοδό τους, την αποτυχία του ευρωκομμουνισμού να δώσει διέξοδο, την εσωτερική του αποσύνθεση μέχρι τη διαλυτική κατάληξη στο μηδενισμό του Οκέτο.

Τα όρια του παρόντος κειμένου δεν επιτρέπουν παρά μόνο την επισήμανση του πλούτου αυτού του (Τέταρτου) κεφαλαίου του *Ασίγαστου Πάθους*. Επιστούμε την προσοχή του αναγνώστη, ειδικότερα, στην ανστηρή κριτική στην οποία υποβάλλει ο Πρέβε την περίφημη στρατηγική του «πολέμου των θέσεων» του Αντόνιο Γκράμι. Κι αυτό, όχι μόνο γιατί, στην εκχυδαϊσμένη τολιατική της μορφή, έγινε το βασικό δόγμα του PCI αλλά, προπαντός, γιατί ήταν ένα από τα πιο αγαπημένα σημεία αναφοράς του λεγόμενου «Δυτικού Μαρξισμού» στα μεταπολεμικά χρόνια.

3. Ο ίδιος ο Πρέβε θεωρεί το βιβλίο του *Το Ασίγαστο Πάθος* ένα «είδος

θεματικού ρεπερτορίου και υλικό για μια αναζήτηση που στο μεγαλύτερο μέρος της δεν έχει ακόμη γίνει»⁵.

Ista sunt ut disputantur! —για να θυμηθούμε και τον Κικέρωνα.

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, είναι αναγκαίο ν' αναδιώσουν οι καλύτερες παραδόσεις του επαναστατικού μαρξισμού, όπου όλα τα κεντρικά ζητήματα γίνονται αντικείμενο έντονης και έντιμης διαπάλης, χωρίς ιδεολογικές «τρομοκρατίες» αλλά και χωρίς πλαδαρότητες, με την αιχμηρότητα που είναι αναγκαία για την ανάδειξη της ουσίας των ζητημάτων.

Μια διεξοδική συζήτηση των κύριων θεμάτων του «ρεπερτορίου» του Πρέβε είναι απαραίτητη — αλλά ξεφεύγει από τα όρια του παρόντος κεμένου. Αναγκαστικά θα περιοριστούμε σε κριτικές ενστάσεις πάνω σε μια θεμελιώδη θέση του Ιταλού φιλόσοφου: την απόρριψη του ρόλου της εργατικής τάξης ως του επαναστατικού υποκειμένου της μετάβασης στον κομμουνισμό. Στο βιβλίο του 1989, για την ακρίβεια στα τμήματά του που γράφτηκαν αργότερα, το 1992, για την ελληνική έκδοσή⁶, η θέση αυτή εμφανίζεται σε συμπυκνωμένη μορφή. Η *κεντρικότητά της* στον πρόσφατο στοχασμό του Πρέβε κι η διεξοδική της ανάπτυξη παρουσιάζεται στη τριλογία του, κυρίως στο δεύτερο σκέλος της⁷.

4. Η θέση του Πρέβε, πολύ συνοπτικά, είναι η εξής: θεμελιακό λάθος της θεωρίας του Μαρξ θεωρείται η «αναπόδεικτη ταύτιση της κοινωνιολογικής τάξης των μισθωτών εργατών, που παράγουν υπεραξία, με τη φιλοσοφική τάξη των προλετάρων, που δεν έχουν να χάσουν παρά τις αλυσίδες τους». Η μαρξιστική αντίληψη για την εργατική τάξη ως επαναστατική, «καθολική τάξη», που από «τάξη καθαυτή» γίνεται «τάξη δι' εαυτήν» κ.λπ. αποτελεί —κατά τον Πρέβε, πάντα — «χεγκελιανή ιδεαλιστική επιδίωξη», «μεταφυσική με κοινωνιολογική βάση», «μεισιανισμός» και «εσχατολογία». Ο Λένιν, κατά τον Πρέβε, προσπάθησε να ξεπεράσει «σιωπηλά» αυτή την «αδυναμία» που καταδικάζει τον μαρξισμό σε κατάρρευση. Επινόησε, προς τούτο, τον «κομμουνισμό του κόμματος» που υποκαθιστά τον ανύπαρξτο επαναστατικό ρόλο της εργατικής τάξης. Παρ' όλο που ο Πρέβε στέκεται θετικά απέναντι στον Λένιν και το λενινιστικό κόμμα, χωρίς το οποίο, όπως επισημαίνει, δε θα γινόταν η «έφοδος στον ουρανό» το 1917, παρ' όλο που θεωρεί τον «μαρξισμό-λενινισμό, με πανλίτσα» του Στάλιν σαν τη μεγαλύτερη αναθεώρηση του μαρξισμού και του λενινισμού, τελικά, βλέπει το σταλινικό «κομμουνισμό του Κόμματος-Κράτους» σαν αναπόφευκτη μετεξέλιξη, στις δοσμένες συνθήκες. Αυτή η μπλοκαρισμένη μετάβαση (*tranzizione bloccata*) είναι καταδικασμένη να εκφυλιστεί (μετά το 1956...) και να καταρρεύσει, το 1991

Σε τελευταία ανάλυση, έσχατη αιτία της κατάρρευσης είναι, θεωρητικά, η μαρξική «μεταφυσική με κοινωνιολογική βάση», και, κοινωνικά, η ίδια η ανεπαρκής, μερική (*particolare*) φύση της εργατικής τάξης, που δε δρήκε

άλλες μορφές έκφρασης έξω από το σοσιαλδημοκρατικό συμβιβασμό και σταλινισμό.

Θεωρία όχι και τόσο πρωτότυπη⁸ αλλά που εδώ παρουσιάζεται με μορφή ιδιαίτερα επεξεργασμένη και απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή κι αντιμετώπιση.

5. Ας μας επιτραπεί να αρχίσουμε την κριτική της βασικής θέσης του Πρέβε με την κριτική της κριτικής του στον Τρότσκυ και τον Τροτσκοισμό. Δεν το κάνουμε μόνο γιατί εμπνεόμαστε, με πάθος ασίγαστο, από τις ιδέες του Λέων Τρότσκυ κι ανήκουμε πολιτικά στο ρεύμα που ίδρυσε ο μέγας μπολσεβίκος. Δεν πρόκειται για παρέκδραση. Ο ίδιος ο Πρέβε συνδέει άμεσα την απόρριψη του επαναστατικού ρόλου της εργατικής τάξης με την κριτική του στον Τρότσκυ⁹ — τον οποίο θεωρεί ως τον κατ' εξοχήν «ορθόδοξο» μαρξιστή, με την έννοια ότι μένει πιστός «στο γράμμα και στο πνεύμα του Μαρξ», «σ' όλες τις προϋποθέσεις του αρχικού μαρξικού παραδείγματος που ανήκουν στον 19ο αιώνα»¹⁰. Τα παραπάνω ηχούν σαν ψόγος. Αντικειμενικά, αποτελούν φόρο τιμής στον Τρότσκυ.

Ας ξεκαθαρίσουμε, πρώτα πρώτα, ότι ο Πρέβε καταδικάζει απεριφραστα την «αντιτροτσικική προκατάληψη»¹¹. Δέχεται ότι ο Τρότσκυ «παρέμεινε πάντοτε τίμιος και οξυδερκής επαναστάτης»¹². Τονίζει — πράγμα σπάνιο για μαρξιστή της Δύσης, ακόμα και τροτσκοιστή — την τελευταία πολιτική μάχη του Τρότσκυ, το 1939-40, για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ ενάντια στους Μπράνσνι και Σάχταμ. Την χαρακτηρίζει, μάλιστα, «πρώτη ιδεολογική μάχη της νέας εποχής» και μια «φιλοσοφική μάχη ανεκτίμητης αξίας που στόχευε στη διάσωση των στρατηγικών λόγων ύπαρξης του κομμουνισμού εναντίον των ιστορικών εκφυλισμών του πρώτου κύκλου πραγματοποίησής του»¹².

Η κριτική του Πρέβε δεν ξεκινάει από κάποια χοντροκομμένη, σταλινική, αντιτροτσικική προκατάληψη αλλά από τη βασική του αντι-μαρξική θέση για το ρόλο της εργατικής τάξης. Το προπατορικόν αμάρτημα του Τρότσκυ και του τροτσκοισμού είναι, κατά τον Πρέβε, «η μεσοιανική αντίληψη για την εργατική τάξη... που στην ουσία της παραμένει επαναστατική και η οποία μπορεί να γίνει τάξη δι' εαυτήν με τη μεσολάβηση του επαναστατικού κόμματος»¹³. Έχοντας εξωραϊσει την εργατική τάξη ως φύσει επαναστατική, οι τροτσκοιστές — κατά την ερμηνεία του Πρέβε — δεν μπορούν να εξηγήσουν την αποτυχία των επαναστάσεων παρά με την προσφυγή στο δαμνοτικό ρόλο της παντοδύναμης και πανταχού παρούσας γραφειοκρατίας, καθώς και με την αναφορά στο επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων κατά το μηχανιστικό πρότυπο του «μαρξισμού» της Δεύτερης Διεθνούς.

Όλο το έργο του Τρότσκυ είναι αντίθετο σε μια τέτοια αυθαίρετη ερμηνεία. Σίγουρα ο Τρότσκυ βασίζεται στην αντίληψη του Μαρξ για τον επαναστατικό ρόλο της εργατικής τάξης. Ποτέ, όμως, δεν τη εξιδανίκευσε ιδεαλιστικά. Αντίθετα, προειδοποίησε ενάντια σε τέτοιου είδους εξιδανικεύ-

σεις, που αγνοούν την ετερογένεια και τις ανεπάρκειες της εργατικής τάξης, ιδιαίτερα τα όρια της αυθόρμητης συνειδήσής της¹⁴.

Ούτε, πάλι, δαμινοποίησε ποτέ τη γραφειοκρατία ή τον ίδιο τον Στάλιν. Αντίθετα, συστηματικά καταπολέμησε κάθε τάση απολυτοποίησης του ρόλου της γραφειοκρατίας, κάθε προσπάθεια ανάδειξής της σε ανεξάρτητο ιστορικό και κοινωνικό παράγοντα. Μήπως αυτό δεν τονίζει το γράμμα και το πνεύμα της πάλης του Τρότσκι κατά του Μπάρναμ, το 1939-40, που τόσο επαινεί ο ίδιος ο Πρέβε; Μήπως δεν καυτηρίασε πάντα ο Τρότσκι τη δαμινοποίηση του ίδιου του Στάλιν και τη σταλινοφοβία σαν μορφή υποταγής στον ιμπεριαλισμό (και στην ίδια τη γραφειοκρατία);

Ακόμα: είναι εντελώς αυθαίρετο και λαθεμένο να ταυτίζεται η σκέψη του Τρότσκι με κάποια «ακρότατη επαναστατική έκδοση του κλασικού μαρξισμού της Δεύτερης Διεθνούς», τη στιγμή, ακριδώς, που η θεωρία της Διαρκούς Επανάστασης, την επαύριο του 1905, αποτέλεσε όχι μόνο την πρώτη πρόκληση αλλά και την εκ βάθρων ανατροπή της «θεωρίας των σταδίων» της Δεύτερης Διεθνούς και της γραμμικής αντίληψής της για την Ιστορία;¹⁵

Στο ίδιο το ζήτημα των παραγωγικών δυνάμεων, που επιστρατεύει ως τεκμήριον ο Πρέβε, ο Τρότσκι έχει τη διαμετρικά αντίθετη άποψη από εκείνη του «κλασικού μαρξισμού της Δεύτερης Διεθνούς», όπως ρητά την αναπτύσσει, ήδη από το 1906, στο έργο του *Αποτελέσματα και Προοπτικές*¹⁶.

Κατόπιν τούτων, είναι αναμενόμενο να παρουσιάζεται από τον Πρέβε στο βιβλίο του, σαν θεωρία της διαρκούς επανάστασης μια καρικατούρα που δεν έχει την παραμικρή σχέση με ό,τι ανέπτυξε και για ό,τι πάλεψε ο Λέων Τρότσκι. Από την άλλη μεριά, παρά τη δηλωμένη αντίθεση του Πρέβε στον Στάλιν και το σταλινισμό, ο συγγραφέας ανοικτά υποστηρίζει το κεντρικό δόγμα του σταλινισμού, τη «θεωρία του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα» σαν τη μόνη επικτική και συνεπώς αναπόφευκτη προοπτική, σαν την «εντελώς επιβεβλημένη επιλογή»¹⁷, την οποία μάλιστα θα εφάρμοζε ο ίδιος... ο Τρότσκι αν είχε επικρατήσει. (Το τελευταίο δίνει και το μέτρο της σύγχυσης γύρω από το ποιες κοινωνικές δυνάμεις συγκρούονταν και τι διακυβεύονταν στη σύγκρουση Τρότσκι-Στάλιν).

Διαρκής επανάσταση δε σημαίνει φυσικά «διαρκής κινητοποίηση»¹⁸. Κι ούτε, πάλι, ο Τρότσκι περίμενε να «ξεκινήσει η διαρκής[;] επανάσταση» στη Δύση. Ο Λένιν, ο Τρότσκι, οι μπολσεβίκοι περίμεναν να αναπτυχθεί η σοσιαλιστική επανάσταση στην Ευρώπη και να έρθει σε βοήθεια της πρώτης Σοβιετικής Δημοκρατίας. Η παγκόσμια σοσιαλιστική επανάσταση ξεκίνησε το 1917 στη Ρωσία αλλά στη συνέχεια ηττήθηκε κι οπισθοχώρησε στη Δύση. Αυτή είναι η βασική αιτία των τραγωδιών των επόμενων δεκαετιών. Η μη γραμμική ιστορική ανάπτυξη προχωράει, μέσα από ζιγκ ζαγκ, παλινδρομήσεις, ρήξεις της συνέχειας, άλματα. Σφαδάζει μέσα στα εμπόδια. Αλλά

ακριβώς αυτό το γεγονός δίνει, κατά τον Τρότσκι το διαρκή χαρακτήρα στην επανάσταση¹⁹.

Από την άλλη, ο Τρότσκι και οι σύντροφοί του ποτέ δεν αρνήθηκαν ούτε εγκατέλειψαν την σοσιαλιστική οικοδόμηση στη χώρα του Οκτώβρη, περιμένοντας την ευρωπαϊκή επανάσταση, όπως λέει ο σταλινικός μύθος. Εκείνο που αρνήθηκαν ήταν ότι η σοσιαλιστική οικοδόμηση (και κατά μείζονα λόγο η μετάβαση στον κομμουνισμό, που πρώτη φάση του είναι ο σοσιαλισμός), μπορεί να ολοκληρωθεί στα όρια, με τους όρους και τους πόρους μίας και μόνο χώρας, χωρίς την ανατροπή του ιμπεριαλισμού στη Δύση από τη νικηφόρα παγκόσμια σοσιαλιστική επανάσταση. Την ίδια στιγμή που ο Τρότσκι κι η Αριστερή Αντιπολίτευση υπερασπιζόνταν την παγκοσμιότητα της σοσιαλιστικής επανάστασης και της μετάβασης στον κομμουνισμό, πάλευαν και πρότειναν εναλλακτικά προγράμματα σοσιαλιστικής οικοδόμησης, απείρως πιο ρεαλιστικά, επιστημονικά κι αποτελεσματικά από τα εμπειρικά κατασκευάσματα των γραφειοκρατών²⁰. Η επικράτηση των δεύτερων δεν οφειλόταν στην επιστημονική-ορθολογική ανωτερότητα τους ή στην οικονομική τους αποτελεσματικότητα αλλά στο συνολικό συσχετισμό των δυνάμεων διεθνώς και στο εσωτερικό της χώρας.

Η στρεβλή ερμηνεία του Πρέβε τον οδηγεί, άθελά του, σε μια ιδιότυπη δικαιολόγηση του σταλινισμού και της σοσιαλδημοκρατίας, που και οι δύο θεωρούνται εκφράσεις των συμφερόντων και της φύσης της εργατικής τάξης. Η ρεφορμιστική-σοσιαλδημοκρατική γραφειοκρατία κι η, διαφορετικής καταγωγής και υφής, σταλινική γραφειοκρατία μπορεί να προσέρχονται και να δασιάζονται στην εργατική τάξη, προασπιζόμενες, με τις δικές τους αντιδραστικές μεθόδους και για χάρη των δικών τους προνομίων, εργατικά συμφέροντα, μέχρις ενός σημείου. Τούτο όμως, δεν εξαφανίζει την αυτονομία και προπαντός την αντίφαση ανάμεσα στις γραφειοκρατίες και την εργατική τάξη, ανάμεσα στα προνομούχα - παρασιτικά ανώτερα στρώματα και τη μεγάλη μάζα των άμεσων παραγωγών. Η αντίφαση αυτή μπορεί να οδηγήσει στην ανοικτή ρήξη, όπως το δείχνουν όχι μόνο οι παλιές προδοσίες της σοσιαλδημοκρατίας και του σταλινισμού κατά του κομμουνισμού αλλά κι η πρόσφατη ανοικτή προσχώρηση της νομενκλατούρας στο αντεργατικό στρατόπεδο της καπιταλιστικής παλινόρθωσης.

Οι γραφειοκρατίες δεν είναι ανεξάρτητες από τις τάξεις που πάνω τους δασιάζονται γιατί δεν έχουν ανεξάρτητο ρόλο στην παραγωγή, δεν έχουν ανεξάρτητα ερείσματα σε ιδιαίτερες ιδιοκτησιακές σχέσεις, με μια κουδέντα δεν αποτελούν τάξη. Ταυτόχρονα δεν είναι μηχανική προσεκβολή, προέκταση ομοούσιος της τάξης. Υψωνόμενη πάνω από την τάξη της, η γραφειοκρατία βρίσκεται κοντύτερα και κάτω από την επιρροή της αντίπαλης τάξης, με την οποία αναπτύσσεται ένα πλέγμα υλικών συμφερόντων.

Ο Πρέβε υποτιμά την εσωτερική διαφοροποίηση κάθε τάξης. Δε βλέπει ότι μαζί με την πάλη των τάξεων διεξάγεται πάλη και μέσα σε κάθε τάξη, όχι μόνο λόγω επιμέρους διαφορετικών συμφερόντων αλλά και για τη συνολική κατεύθυνση της ταξικής πάλης και της κοινωνικής εξέλιξης. Τούτο γίνεται ιδιαίτερα έντονο την περίοδο της επαναστατικής ανόδου μιας τάξης. Η ίδια η αστική τάξη πέρασε μέσα από οξύτατους εσωτερικούς αγώνες στη διάρκεια των αστικών επαναστάσεων και γνώρισε εσωτερικούς εμφύλιους σπαραγμούς και πολιτικές επαναστάσεις κι αντεπαναστάσεις. Για την εργατική τάξη, που από την ίδια της τη θέση στην παραγωγή, είναι αδύνατο ν' αναπτύξει θύλακες οικονομικής εξουσίας μέσα στην παλιά κοινωνία, η οργανική εσωτερική της κρίση είναι ακόμη οξύτερη και κορυφώνεται στην περίοδο της επαναστατικής της ανόδου και της σοσιαλιστικής οικοδόμησης.

Ο Πρέβε, υποβαθμίζοντας και σβήνοντας την αντίφαση γραφειοκρατίας — εργατικής τάξης, εξαφανίζει, τελικά, την ίδια την γραφειοκρατία, που εξαερώνεται σε μια φανταστική υπόσταση, συγκρίσιμη με το «φλογοστόν» των πρώτων δημάτων της χημείας²¹.

Ας μην ξεχνάμε, πάντως, ότι αυτή η (βολική για την γραφειοκρατία) εξαφάνιση έχει σαν λογική της προϋπόθεση την εξαφάνιση της ίδιας της εργατικής τάξης ως επαναστατικού υποκειμένου.

6. Ο Πρέβε στηρίζει την κεντρική θέση του σε μια σειρά φιλοσοφικά, ιστορικά και κοινωνιολογικά επιχειρήματα. Θα δούμε κάθε κατηγορία χωριστά, κάνοντας αναγκαστικά συνοπτικές παρατηρήσεις.

Πρώτα, τα φιλοσοφικά επιχειρήματα.

Ο Πρέβε θεωρεί την αναγνώριση του επαναστατικού ρόλου της εργατικής τάξης σαν ένα είδος ουσιοκρατίας (Essentialism). Αυτή η ουσιοκρατία έλκει την καταγωγή της από την αντίστοιχη αριστοτελική κι από την διδασκαλία του Σταγειρίτη για το εν δυνάμει ον, που αναπτύσσεται, στη συνέχεια, με τη χεγκελιανή διαλεκτική του an sich (καθ'αυτό) και fur sich (δι' εαυτόν).

Πηγή έμπνευσης του Πρέβε κατά της ουσιοκρατίας είναι, μάλλον, οι σχετικές επεξεργασίες του Αλτουσέρ. Δεν μπορούμε, όμως, να μην επισημάνουμε ότι η εκστρατεία κατά της ουσιοκρατίας είναι το λάιτ μοτίβ κι η σημαία κάθε «αδύναμης σκέψης» (pensiero debole) του καιρού μας, από τους μεταστρουκτουραλιστές σαν τον Ντερντά ως τους νεο-πραγματιστές σαν τον Ρόρτυ και τους μετα-μοντέρνους τύπου Λυοτάρ, χωρίς να ξεχνάμε κι όλες τις ποικιλίες της αποσύνθεσης του θετικισμού, μαζί και τον πάπα του (μη) «κριτικού (αν)ορθολογισμού», τον Πόππερ — στους οποίους ο Πρέβε ασκεί δριμύτατη κι επιτυχή κριτική. Όλες οι επαναλαμβανόμενες ad nauseam επιθέσεις κατά της «ουσιοκρατίας», στρέφονται, κατά βάση, ενάντια στην ίδια την έννοια της Ουσίας και τη διάκρισή της από το φαινόμενο. Χωρίς τη διάκριση αυτή δεν υπάρχει επιστήμη, όπως μας θυμίζει και ο Μαρξ²². Κι

ακόμα: χωρίς τη διαλεκτική έννοια της Ουσίας δεν υφίσταται θεμέλιο της αναγκαιότητας και της νομοτέλειας στη Φύση και την Ιστορία.

Ο Μαρξ κι ο μαρξισμός δεν έχουν, φυσικά, καμιά μεταφυσική αντίληψη κάποιας στατικής ουσίας, σαν αυτή που διαμόρφωσε η σχολαστική και θωμιστική (παρ)ανάγνωση του Αριστοτέλη. Μια νέα ανάγνωση του Αριστοτέλη είναι όσο ποτέ αναγκαία κι επίκαιρη για να έρθουν ξανά στο φως και ν' αναπτηχθούν τα πολύτιμα σπέρματα που υπάρχουν στο έργο του Σταγειρίτη και που ήδη τα έχει επισημάνει μια άλλη, αντισχολαστική παράδοση - από τους Άραβες κι Εβραίους μεσαιωνικούς «αριστοτελικούς της αριστεράς» έως τον Χέγκελ, τον Μαρξ, τον Λένιν, τον Μπλοχ, τον Λόσεφ. Μέσα απ' αυτή την παράδοση, ακριβώς, αναδύεται μια βαθύτερη συνάφεια ανάμεσα στο μαρξισμό και τον Αριστοτέλη, μ' ενδιάμεσο σταθμό τομής κι ανασύνθεσης τον Χέγκελ, χάρη στον οποίο ξεπερνιούνται οι περιορισμοί του αριστοτελικού στοχασμού. Απ' αυτή την άποψη, η κατηγορία για αναδίωξη της αριστοτελικής ουσιοκρατίας δεν είναι μορφή αλλά έπαινος.

Οι αριστοτελικές και χεγκελιανές καταβολές του μαρξισμού δε οδήγουν το γεγονός της άρσης/υπέρβασής τους (Aufhebung) από τη θεωρητική επανάσταση που επιτελείται με τον Μαρξ. Το ζήτημα της Ουσίας, έτσι, επανατοποθετείται κι ανασυντίθεται σε υλιστικές ιστορικές-διαλεκτικές βάσεις.

Ο Μαρξ δεν αναζητά την «ουσία του εργάτη» σαν κάποιο σταθερό υπόστρωμα κοινωνικών ιδιοτήτων. Την εντοπίζει στις εσωτερικές αλληλοσυνδέσεις του ίδιου του κοινωνικού είναι, στις εσωτερικές αντιφάσεις που συνιστούν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και χωρίς τις οποίες δεν υπάρχει ο μισθωτός εργάτης του καπιταλισμού.

Η έννοια της τάξης καθ'εαυτού και τάξης δι' εαυτήν δεν είναι ιδεαλιστική-χεγκελιανή επιδίωξη αλλά θεμελιώδες αποτέλεσμα της υλιστικής ανατροπής του Χέγκελ από τον Μαρξ. Εξάλλου, γενικότερα, η διαλεκτική του an sich και fur sich, υλιστικά αναπλασμένη, κυριαρχεί σ' όλη την ανάλυση του «Κεφαλαίου», π.χ. όταν εξετάζει την αξία — καθ'αυτή μέσα στο εμπόρευμα που μεταμορφώνεται σε αξία δι' εαυτήν στη χρηματική της μορφή. Είναι κι αυτά ιδεαλισμός ή χεγκελιανή μόλυνση, όπως θα 'θελε ο Αλτουσέρ να πιστέψουμε;

Στα Grundrisse²³, μ' αυτές ακριβώς τις χεγκελιανές έννοιες, ο Μαρξ αναλύει την ουσιαστική, κεντρική σχέση κεφαλαίου-εργασίας: «...στην ανταλλαγή ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, η εργασία σαν τέτοια, υπάρχουσα δι' εαυτήν, αναγκαία εμφανίζεται ως ο εργάτης. Παρομοίως συμβαίνει στο δεύτερο προτσές: το κεφάλαιο σαν τέτοιο τίθεται ως αξία που υπάρχει δι' εαυτήν, ως εγωιστική αξία να πούμε (κάτι) που το χρήμα μπορεί μόνο να επιθυμεί). Αλλά το κεφάλαιο στο είναι του - δι' εαυτόν - είναι ο καπιταλιστής. Βέβαια καμιά φορά κάποιοι σοσιαλιστές λένε ότι χρειαζόμαστε το κεφάλαιο αλλά όχι τον καπιταλιστή. Τότε, το κεφάλαιο εμφανίζεται σαν καθαρό πράγμα, όχι ως σχέση παραγωγής που ανακυκλώμενη εν εαυτή είναι ακριβώς ο καπιταλιστής».

Παραθέσαμε σε κάποια έκταση το απόσπασμα γιατί φαίνεται ν' απαντά σε πολλά σημεία που θίγει ο Πρέβε.

Πρώτον, χωρίς την έννοια της εργασίας δι' εαυτήν και της αξίας δι' εαυτήν (κεφάλαιο) συσκοτίζεται η ουσία του καπιταλισμού, εξαφανίζεται η αντανάκλαση της σχέσης παραγωγής εν εαυτή κι εξαφανίζεται η ίδια η καπιταλιστική σχέση παραγωγής, εμφανιζόμενη με πραγματοποιημένη, αλλοτριωμένη μορφή. Μ' άλλα λόγια χωρίς την διαλεκτική του an sich και του fur sich μένει στο σκοτάδι ο ίδιος ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής κι η μεγαλοφυής επιστημονική ανάλυσή του από τον Μαρξ.

Ο Πρέβε μένει σε μια πολύ στενή και τελικά λαθεμένη αντίληψη για την τάξη καθαυτή και δι' εαυτήν, σαν κίνηση μέσα από «τα διάφορα επίπεδα-στάδια της συνείδησης της εργατικής τάξης» (υπογράμμιση δική μας)²⁴. Αλλά η μετάβαση αυτή δεν είναι απλώς μεταπήδηση από το ένα στο άλλο επίπεδο. Δεν αφορά μόνο αλλαγές συνείδησης αλλά αλλαγές στις αντικειμενικές-υλικές σχέσεις της εργατικής τάξης και πρώτα και κύρια με την αστική τάξη. Ως τάξη καθαυτού η εργατική τάξη είναι υλικό για εκμετάλλευση. Ως τάξη δι' εαυτήν εκδηλώνει τον μη αναγώγιμο ανταγωνισμό της προς το κεφάλαιο και παλεύει σαν τάξη ενάντια σε τάξη. Απωθεί ό,τι δεν είναι ο εαυτός της. Αλλά η επανεύρεση του εαυτού της δεν είναι παρά η αφετηρία για την οριστική εξαφάνιση του εαυτού της. Η τάξη δι' εαυτήν δεν είναι παρά στιγμή της μετάβασης για την κατάργηση των τάξεων και την αυτο-κατάργηση της εργατικής τάξης.

Ο Πρέβε επιμένει ότι οι έννοιες της τάξης καθαυτού και δι' εαυτήν μπορούν και πρέπει ν' απορριφθούν. Κι ακόμα θεωρεί ότι μετά την απόρριψη αυτή ο ιστορικός υλισμός όχι μόνο διασώζεται αλλά και ξεπερνάει την αγιάτρευτη αδυναμία του. Στην πραγματικότητα, χωρίς τη διαλεκτική της τάξης καθαυτού και δι' εαυτήν εξαφανίζεται η πάλη των τάξεων κι η διαλεκτική της μετάβασης στον κομμουνισμό. Χάνεται η διαλεκτική σχέση κεφαλαίου-εργασίας. Αποσυντίθεται η μαρξική ανάλυση του καπιταλισμού και μαζί της η υλιστική αντίληψη της Ιστορίας. Ο Μαρξ — αλλά κι ο Χέγκελ προηγουμένως — δε βλέπουν κανένα a priori υποκείμενο της Ιστορίας. Το υποκείμενο δεν υπάρχει, γίνεται. Μήπως αυτή δεν είναι η όλη αντίληψη του Χέγκελ για την Υπόσταση ως Υποκείμενο (Substanz als subject); Ο Μαρξ ανασυνθέτει σε υλιστικές γραμμές τη χεγκελιανή διαλεκτική και δείχνει στο «Κεφάλαιο» πως η εργασία ως υπόσταση της κοινωνίας κατορθώνει το άλμα στο βασίλειο της ελευθερίας και γίνεται υποκείμενο της αυτο-χειραφέτησής της (και αυτο-υπέρβασής της ως εργασίας). Οι κατηγορίες, λοιπόν, του Πρέβε για «απριορισμό» στην αντίληψη του Μαρξ για το επαναστατικό υποκείμενο δεν ευσταθούν καθόλου. Ο επαναστατικός ρόλος της εργατικής τάξης δεν είναι προγραμματισμένος στο DNA της. Δεν είναι ένα a priori δοσμένο σύνολο

έμφυτων ιδιοτήτων που αναπόφευκτα εκδηλώνεται. Απορρέει από την αναπτυσσόμενη σχέση κεφαλαίου-εργασίας ως ενότητας αντιθέτων, από την αντίφαση, τον εσωτερικό διχασμό της εργασίας σε *εργασία ως υποκείμενο* και στην *εργασία ως αντικείμενο*. Όπως πάλι τα Grundrisse αναλύουν²⁵, στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, «η εργασία είναι απόλυτη φτώχεια ως αντικείμενο, από τη μια μεριά κι από την άλλη είναι η γενική δυνατότητα του πλούτου ως υποκείμενο και ως δραστηριότητα». Ο επαναστατικός ρόλος της εργατικής τάξης πηγάζει ακριβώς απ' αυτή την αντίφαση. Από την εσωτερική (με διατήρηση της ενότητας) ρήξη της εργασίας ως υποκείμενου και πηγής, πλούτου και της εργασίας ως αντικειμένου που αποξενώνεται από την αντικειμενικότητά της. Αυτό το «μη αντικείμενο με αντικειμενική μορφή»²⁶, η ζωντανή εργασία που αποξενώνεται από τους όρους της ενεργού πραγματικότητάς της, ακριβώς λόγω της αντίφασης που την κάνει να υπάρχει ωθείται στην επαναστατική της άρση. Ο επαναστατικός ρόλος δεν είναι εγγεγραμμένος στο είναι του εργάτη αλλά αναπτύσσεται μέσα από την αντίφαση του *Μη Είναι* που θέτει αυτό το *Είναι* και του *Είναι* που πραγματώνεται ως *Μη Είναι*.

Δεν είναι ο Μαρξ που συνδέει αυθαίρετα διαφορετικά οντολογικά επίπεδα, την κοινωνική τάξη των μισθωτών εργατών με την φιλοσοφική κατηγορία του επαναστατικού υποκειμένου, όπως λέει ο Πρέβε. Είναι ο Πρέβε που χωρίζει δυϊστικά, καντιανά, την αντικειμενικότητα και την υποκειμενικότητα.

Για τον Μαρξ, η ίδια η αντικειμενική σχέση καπιταλιστικής παραγωγής κάνει αναγκαία την ενδο-αντανάκλασή της, ώστε αναγκαία να εμφανίζονται η εργασία— δι' εαυτήν και η αξία — δι' εαυτήν (κεφάλαιο), αντίστοιχα, ως εργάτης και καπιταλιστής. Αντίθετα, ο Πρέβε χωρίζει την εργατική τάξη από την εργασία και την καπιταλιστική τάξη από το κεφάλαιο, θεωρώντας τις τάξεις σαν συλλογικές υποκειμενικότητες και τον καπιταλισμό αντικειμενικότητα απ' όπου απουσιάζει κάθε υποκείμενο. Τα υποκείμενα, όμως, αναδύονται μέσα από τις αντιφάσεις που συνιστούν και κινούν την καπιταλιστική αντικειμενικότητα. Διευρύνοντας έξω από τα συγκεκριμένα ιστορικά και επιστημολογικά της όρια τη μαρξική έννοια της πραγματικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, ο Πρέβε τη μετατρέπει σε σχηματική αναλογία, σε σημαίνον αυθαίρετα αυτονομημένο από το σημαϊνόμενο, που του επιτρέπει να αποκόβει τις τάξεις από την παραγωγική διαδικασία, το υλικό τους θεμέλιο και να τις μετατρέπει σε ιδεατές ιστορικο-πολιτισμικές μορφές. Έτσι, παρά τις αξιόλογες παρατηρήσεις που κάνει σχετικά με την εξάντληση και τον εκφυλισμό της αστικής τάξης ως ιστορικο-πολιτισμικής οντότητας, τελικά καταλήγει να βλέπει έναν καπιταλισμό χωρίς αστούς, μεσαία στρώματα χωρίς μικροαστούς και μια εργατική τάξη χωρίς επαναστατικό προλεταριάτο. Αυτό που μένει είναι μια αφαίρεση — φετιχοποιημένη μορφή των απρόσωπων καιρών μας.

Ο Πρέβε απορρίπτει συνολικά, και τα τρία στοιχεία που κατά τον Μαξ²⁷ συνιστούν την καινοτόμα συμβολή του: τη σύνδεση των τάξεων με καθορισμένες ιστορικές φάσεις ανάπτυξης της παραγωγής, την αναγκαία ανάπτυξη της ταξικής πάλης μέχρι τη δικτατορία του προλεταριάτου, τη μετάβαση μέσω της τελευταίας στην πανανθρώπινη αταξική κοινωνία (χωρίς κράτος κι αγορά).

7. Τα σχετικά ιστορικά επιχειρήματα του Πρέβε είναι εύθραυστα: παρατηρεί ότι ο Μαξ χρησιμοποιεί μιαν «ασύμμετρη αναλογία»: Στην αρχαία κοινωνία βασικές τάξεις ήταν οι δουλοκτήτες και οι δούλοι, στη φεουδαρχική οι φεουδάρχες και ο δουλοπάρικοι και στην καπιταλιστική οι καπιταλιστές και οι εργάτες. Αφού φορέας της μετάβασης από την αρχαιότητα στη φεουδαρχία δεν ήταν οι δούλοι κι ούτε φορέας της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό ήταν οι δουλοπάρικοι, γιατί τότε — λέει ο Πρέβε — να είναι οι εργάτες ο φορέας μετάβασης στον κομμουνισμό;

Μα πρόκειται για non sequitur. Από το συλλογισμό άλλα δεδομένα — και το συνολικό ιστορικό πλαίσιο — αφαιρούνται κι άλλα, διαφορετικά μεταξύ τους, ταυτίζονται σε αφηρημένη ταυτότητα. Το συγκεκριμένο διαλύεται στο αφηρημένο.

Η μετάβαση από τον ένα στον άλλον, ανώτερο, τρόπο παραγωγής δε γίνεται αυτόματα κι ευθύγραμμη αλλά μέσα από την ανάδυση και κορύφωση των εσωτερικών αντιφάσεων του παλιού, που στα αποτελέσματά τους (στο Διαμεσοποιημένο — το Vermittelte του Χέγκελ²⁸) εμφανίζεται ο φορέας (ο διαμεσολαβητής — το Vermittelnde του Χέγκελ) της μετάβασης στο νέο.

Όταν στα αποτελέσματα κανένα στοιχείο δε συνιστά Διαμεσολαβητή-φορέα της παραπέρα ανάπτυξης ή αν ο Διαμεσολαβητής είναι αδύναμος ή αδρανοποιημένος ή ανώριμος κι ανέτοιμος κλπ. τότε η μετάβαση μπλοκάρεται, μπαίνει σε κρίση κι όλος ο κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός εμφανίζει διαλυτικά φαινόμενα. Τότε, ακριβώς, εμφανίζεται η απειλή της ιστορικής παλινδρόμησης και της πτώσης στη βαρβαρότητα.

Η ταξική δομή και πάλη στην αρχαία κοινωνία είναι απείρως πιο σύνθετη απ' ό,τι δείχνει το απλουστευτικό σχήμα «δουλοκτήτες - δούλοι» - τη στιγμή, μάλιστα, που οι δούλοι δεν αποτελούν καθαυτό τάξη αλλά μάλλον instrumentum vocalis, εργαλείο με φωνή, μέσον παραγωγής. Καθώς οι εσωτερικές αντιφάσεις της αρχαίας κοινωνίας φτάσαν στα ακραία όρια ανάπτυξής τους, ανάμεσα στα αποτελέσματά τους δεν υπήρχε ο αναγκαίος κοινωνικός-ταξικός φορέας της παραπέρα κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και η κοινωνία κατέρρευσε. Τη διέξοδο τη δώσανε οι βάρβαροι. Η φεουδαρχία προέκυψε μέσα από την αλληλοδιείσδυση κι αλληλομετατροπή των στοιχείων του αρχαίου και του γερμανικού τρόπου παραγωγής.

Οι ιστορικές μεταβάσεις δεν μπορούν να εξετάζονται ερήμην του χωρισμού και της αντίφασης της Πόλης και της Υπαίθρου, στη συνολική κίνηση της

οποίας συνοψίζεται κατά τον Μαρξ όλη η οικονομική ιστορία της κοινωνίας²⁹.

Στο φως αυτής της αντίφασης μπορούμε να δούμε γιατί οι δουλοπάροικοι δεν μπορούσαν να γίνουν ο ταξικός φορέας της μετάβασης στον καπιταλισμό — για λόγους που δεν έχουν να κάνουν καθόλου με την υποτιθέμενη «πραγματική υπαγωγή» τους στους φεουδάρχες που επικαλείται ο Πρέβε. Ο αναγκαίος φορέας εμφανίστηκε μέσα από τα αποτελέσματα της ανάπτυξης των αντιφάσεων της φεουδαρχικής κοινωνίας και της αντίφασης ανάμεσα στη φεουδαρχική υπαίθρο και τις συγκροτούμενες πόλεις. Οι δουλοπάροικοι — όπως και κάθε ομάδα αγροτών, ιδιαίτερα στις φυσικές οικονομίες — μπορούν να κάνουν εξεγέρσεις αλλά όχι καθαντού κοινωνικές επαναστάσεις. Για να δώσουν ώθηση στις δεύτερες, πρέπει εμφανιστεί μια κοινωνική δύναμη στις πόλεις, που να ηγηθεί στις εξεγερμένες μάζες των φτωχών χωρικών. Το ζήτημα διασαφηνίστηκε μέσα στις θεωρητικές διαμάχες και την πρακτική διεξαγωγή της Ρώσικης Επανάστασης. Συνοψίζοντας, αυτή την εμπειρία ο Τρότσκι γράφει: «... στην αρχαία Κίνα, επαναστάσεις βάζαν την αγροτιά στην εξουσία ή, ακριβέστερα, τους στρατιωτικούς ηγέτες των αγροτικών εξεγέρσεων στην εξουσία. Αυτό οδηγούσε κάθε φορά στην αναδιανομή της γής και την εγκαθίδρυση μιας νέας «αγροτικής» δυναστείας, απ' όπου η ιστορία θα ξανάρχιζε από την αρχή: με μια νέα συγκέντρωση της γής, μια νέα αριστοκρατία, ένα νέο σύστημα τοκογλυφίας, και μια νέα εξέγερση. Όσο η επανάσταση διατηρεί τον καθαρά αγροτικό της χαρακτήρα η κοινωνία είναι ανίκανη να βγει από αυτούς τους απέλπιδες και φαύλους κύκλους. Αυτή ήταν η βάση της αρχαίας ασιατικής ιστορίας, συμπεριλαμβανομένης της αρχαίας ρωσικής ιστορίας. Στην Ευρώπη, αρχίζοντας από τα τέλη του μεσαίωνα, κάθε νικηφόρα αγροτική εξέγερση έβαζε στην εξουσία όχι μιαν αγροτική κυβέρνηση αλλά ένα αριστερό κόμμα της πόλης. Για να το θέσουμε ακριβέστερα μια αγροτική εξέγερση κατέληγε νικηφόρα στο βαθμό που πετύχαινε να δυναμώσει την θέση του επαναστατικού τμήματος του πληθυσμού της πόλης»³⁰. Έτσι, ο Διαμεσολαθητής της μετάβασης από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό πρόβαλε μέσα από τους burghers.

Δεν είναι, λοιπόν, ο Μαρξ που κάνει μιαν «ασύμμετρη αναλογία» αλλά ο Πρέβε που κάνει μια λαθεμένη αναλογία συγκρίνοντας την εργατική τάξη των καπιταλιστικών πόλεων με τους δουλοπάροικους γεωργούς της φεουδαρχικής υπαίθρου ή με τους δούλους-εργαλεία.

8. Μια τρίτη κατηγορία επιχειρημάτων του Πρέβε παραπέμπει σε διάφορες κοινωνιολογικές θεωρίες που βλέπουν να εξασθενεί δραματικά ή και να χάνεται (αν δεχτεί κανείς ότι υπήρχε πριν) το όποιο δυναμικό της εργατικής τάξης για αγώνα χειραφέτησης λόγω της σχετικής μείωσης του βιομηχανικού προλεταριάτου, του κατακερματισμού των εργατών με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και νέων μορφών ελέγχου, «μετα-φορντικού» τύπου κλπ.

Πάνω στις αναφορές στην υποθετική «Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση» και την περιοδολόγηση της ιστορίας του καπιταλισμού που κάνει ο Πρέβε, επηρεασμένος ιδιαίτερα από τις απόψεις του Τζιανφράνκο Λα Γκράσα και του Τζιανφράγκο Πάλα, απαιτείται μια ειδική και διεξοδική συζήτηση, που ελπίζουμε σύντομα να γίνει.

Εδώ, σημειώνουμε μόνον ότι σε μεγάλο βαθμό αυτές οι θεωρίες, προπαγνός στη δεκαετία του '80, θράφηκαν από τις αυταπάτες που γέννησε μια υπερσυσσώρευση πλασματικού κεφαλαίου πάνω σε μια βιομηχανική - παραγωγική βάση διαρκώς συρρικνούμενη στις ιμπεριαλιστικές μητροπόλεις λόγω της παρατεταμένης κρίσης υπερπαραγωγής κεφαλαίου.

Η νέα φάση της κρίσης, στη δεκαετία του '90, ιδιαίτερα η παρούσα διεθνής οικονομική ύφεση είναι καταλυτικά πλήγματα σ' αυτές τις αυταπάτες του «μετα-φορντισμού», μαζί και στον «τογιοτισμό» και το «γιαπωνέζικο μοντέλο», που φαίνεται να υπερεκτιμά ο Πρέβε.

Η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών έγινε ακριβώς για να αντιρροπιστεί η κρίση υπερπαραγωγής, που ξέσπασε στις αρχές της δεκαετίας του '70. Όσοι υπερτονίζουν τον «εξουδετερωτικό» και κατακερματίζοντα ρόλο της νέας αυτοματοποίησης της εργασίας και του ελέγχου της, αγνοούν, συν τοις άλλοις, δύο παράγοντες. Πρώτον, ότι μαζί με την αποκέντρωση, που επιφέρουν οι νέες τεχνολογίες, προωθούν κι ένα νέο τύπο ολοκλήρωσης, με αποτέλεσμα π.χ. προβλήματα σ' ένα μικρό κι απόμακρο «κρίκο» ν' αναστατώνουν ολόκληρη την αλυσίδα — όπως έχουν δείξει και εμπειρικές αγγλοσαξονικές μελέτες³¹. Δεύτερον, κάθε εισαγωγή νέας μορφής ελέγχου της εργασίας από το κεφάλαιο πάντα, αργά ή γρήγορα, συνοδεύεται με την ανάπτυξη νέων μορφών αντίστασης της πρώτης.

Οι κοινωνιολογικές αυτές θεωρίες πάσχουν από ένα μονόπλευρο κοινωνιολογισμό και μηχανιστικό ιντελεκτηρισμό. Μονίμως, όπως παρατηρεί ο G.Mackenzie κριτικάροντας τον Braverman και τον Marglin, «χωρίζουν εντελώς την ανάλυση της τάξης καθαυτής από την τάξη δι' εαυτήν»³². Προσπαθούν να βαθμολογήσουν τη μαχητικότητα και το δυναμικό του ενός ή του άλλου τμήματος εργατών, ξεκινώντας από τις σχέσεις του άμεσου περιβάλλοντος στον τόπο εργασίας. Ο εν δυνάμει επαναστατικός ρόλος της εργατικής τάξης συσκοτίζεται από το φετιχιστικό πέπλο των άμεσων σχέσεων εργάτη - εργοδότη. Αναδεικνύεται μέσα από τη συνολική κοινωνική κίνηση. Πρέπει να προσεγγίζεται από τη σκοπιά της σφαίρας των σχέσεων ανάμεσα σ' όλες τις τάξεις μεταξύ τους κι ανάμεσα σ' αυτές και το κράτος, όπως σωστά τόνιζε ο Λένιν στο τόσο παρανοημένο «Τι να κάνουμε;». Ο ρόλος της εργατικής τάξης έρχεται στο φως στο επίπεδο της ολότητας κι όχι όταν κλείνεται πίσω από την πύλη του εργοστασίου. Γεγονός είναι ότι το κίνημα του εργατισμού (operaismo) στην Ιταλία, απολυτοποίησε αυτή τη διάσταση του άμεσου εργοστασιακού περιβάλ-

λοντος, εξιδανικεύοντας τον «εγγεγραμμένο» και αυτόματα επαναστατικό ρόλο του εργοστασιακού προλεταριάτου. Ο Πρέβε, απορρίπτοντας, και σωστά, αυτή την αφελή, μη διαλεκτική αντίληψη, τον εργατισμό, απορρίπτει συνολικά και τον δυνάμει επαναστατικό ρόλο ολόκληρης της εργατικής τάξη — αν και ο ίδιος, αλλού δέχεται ως υλική βάση συγκρότησης της «πολλαπλής κριτικής υποκειμενικότητας» την «εκμεταλλευόμενη και αλλοτριωμένη εργασία»³³.

9. Επιμεινάμε σ' ό,τι θεωρούμε κεντρικό λάθος του Πρέβε, χωρίς καθόλου να εξαντλήσουμε την ανάλυσή μας. Βάλαμε μόνο τα γενικά της πλαίσια. Πριν κλείσουμε το άρθρο, θεωρούμε απαραίτητο να επισημάνουμε απλώς ποιες κατά τη γνώμη μας είναι οι μεθοδολογικές ρίζες του λάθους.

Ο ίδιος ο Πρέβε ανιχνεύει την καταγωγή της υποτιθέμενης «μεταφυσικής με κοινωνιολογική βάση» του Μαρξ στην κριτική του της χεγκελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου και του Κράτους, το 1843.

Πράγματι, η κριτική του 1843 είναι ο προθάλαμος της πρώτης διατύπωσης του επαναστατικού ρόλου της εργατικής τάξης, που γίνεται στην Εισαγωγή του 1844. Η ανακάλυψη αυτού του ρόλου έγινε δυνατή χάρη στην υλιστική αναστροφή του Χέγκελ από τον Μαρξ. Ο Πρέβε, όμως, αρνείται ότι υπήρξε μια τέτοια υπέρβαση. Θεωρεί το μαρξισμό όχι ξεπέραςμα της χεγκελιανής Φαινομενολογίας του Πνεύματος και της Επιστήμης της Λογικής αλλά εφαρμογή τους στη μελέτη των τρόπων παραγωγής.

Μ' έναν ανάλογο τρόπο, ενώ επαινεί τα Φιλοσοφικά Τετράδια του Λένιν, κριτικάρει τον τελευταίο γιατί διαβάζει τον Χέγκελ μέσα από την διχοτομία υλισμού/ιδεαλισμού, που ο Πρέβε θέλει ν' αφήσει πίσω του. Εδώ, ακριβώς, στις θέσεις αυτές (που αναπτύσσονται στη τριλογία του 1991-92) δρiscεται η κοσμοθεωρητική μας διαφωνία.

Σωστά επισημαίνει ο Πρέβε την τεράστια σημασία της χεγκελιανής Φαινομενολογίας και Επιστήμης της Λογικής για τον μαρξισμό και το μέλλον του. Από την άλλη μεριά, όμως, ασαφοποιεί τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον ιδεαλισμό και τον υλισμό κι επιχειρεί να σταματήσει τη «γιγαντομαχία περί της ουσίας» για την οποία μιλάει ο Πλάτων στο «Σοφιστή» του.

Η διαμάχη αυτή δεν πρόκειται να αρθεί (aufgehoben) παρά με την υπέρβαση του διαχωρισμού ανάμεσα στη χειρωνακτική και πνευματική εργασία, στον κομμουνισμό. Μέχρι τότε η φιλοσοφία θα υπάρχει και θα είναι «κομματική» όπως έλεγε ο Λένιν.

10. Η τελευταία παράγραφος δεν είναι παρά μια αρχή. Ο διάλογος μόλις αρχίζει και πρέπει ν' απλωθεί πάνω από τα σύνορα και τις ηπείρους. Το απαιτούν οι ανάγκες της επανάστασης, που κινδυνεύει όσο ποτέ, ίσως γιατί είναι πιο κοντά απ' ό,τι φίλοι και εχθροί νομίζουν... Απαιτείται η συγκρότηση μιας νέας διεθνούς κοινότητας μαρξιστών-κομμουνιστών, που θα συζητούν ελεύθερα και θα παλεύουν μαζί, χωρίς ταμπού και χωρίς συμβιβασμούς.

Αν κάτι μας θύμιζε ο Κοστάντσο Πρέβε είναι ότι το ασίγαστο πάθος για τον κομμουνισμό συμπίπτει με το ασίγαστο πάθος για την αλήθεια.

1. Πλάτωνος, Νόμοι Α 630c.
2. Κ.Πρέβε, το Ασίγαστο Πάθος, Σκέψεις ενός μαρξιστή φιλοσόφου πάνω στην κρίσιμη καμπή της εποχής μας, εκδόσεις ΣΤΑΧΥ, 1992.
3. Προς Εβραίους ιγ' 14.
4. C.Preve,- Il convitato di pietra [ο Πέτρινος Επισκέπτης], Vangelista, Milano 1991. -Il pianeta rosso [ο Κόκκινος Πλανήτης], Vangelista, Milano 1992. -L'Assato al cielo [Η Έφοδος στον Ουρανό], Vangelista, Milano 1992.
5. Κ.Πρέβε, Το Ασίγαστο Πάθος, εκδ.ΣΤΑΧΥ, σελ.50.
6. Βλ. ό.π. σελίδες 24-25, 229, 238.
7. Il pianeta rosso. Βλ. ενδεικτικά σελίδες 42, 57, 66, 74-75, 100, 102-103, 172, 174-175 στην έκδοση Vangelista, Milano 1992.
8. Π.χ. ο Λέων Τρότσκι απέκρουσε το 1939-40 την ανάλογη αντίληψη του Jannes Burnham. Βλ. Λ.Τρότσκι, Στην υπεράσπιση του Μαρξισμού, εκδόσεις Αλλαγή 1980, σελ.44-45.
9. Βλ. Το Ασίγαστο Πάθος σελ. 24-26 και, ενδεικτικά, στο Il pianeta rosso, σελ. 64, 89-91.
10. Il pianeta rosso, σελ. 89.
11. Το Ασίγαστο Πάθος, σελ. 106.
12. Το Ασίγαστο Πάθος, σελ.106-107.
13. Ό.π., σελ. 24.
14. Βλ. χαρακτηριστικά L.Trotsky, Their Morals and Ours, New Park 1974, σελ. 38- 39.
15. Περισσότερα για το σημείο αυτό βλ. Σ.Μιχαήλ, Ο Λέων Τρότσκι και η μη γραμμική αντίληψη της Ιστορίας, στο «Παλινόρθωση ή Επανάσταση;» εκδόσεις Λέων 1992, σελ. 191-232.
16. Βλ. L.Trotsky, Results and Prospects(1906), New Park 1975, σελ. 194-195.
17. Το Ασίγαστο Πάθος, σελ. 98.
18. Ό.π., σελ. 25.
19. Λ.Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, εκδόσεις Αλλαγή 1979, τόμος 1, σελ. 98.
20. Βλ. π.χ. L.Trotsky, Towards Socialism or Capitalism?, New Park 1976.
21. Το Ασίγαστο Πάθος, σελ. 26.
22. K.Marx, Capital, vol III, Progress 1977, σελ. 817.
23. K.Marx, Grundrisse, Pelican 1973, σελ.303.
24. Βλ. Το Ασίγαστο Πάθος, σελ. 25.
25. Grundrisse ό.π.π., σελ. 295-297.
26. Βλ. ό.π.π., σελ. 295.
27. Γράμματα του Μαρξ στον Weydemeyer της 5 Μαρτίου 1852, στο Letters on «Capital», New Park 1983, σελ.33.
28. Βλ. Σ.Μιχαήλ, Πάνω στην έννοια της κρίσης της μετάβασης στο «Παλινόρθωση ή Επανάσταση;» ό.π.π., σελ. 154-164.
29. Κ.Μαρξ, Κεφάλαιο, τόμος 1, Μέρος Δ', κεφ.12, έκδοση ΚΚΕ 1954, σελ. 368.
30. Leon Trotsky, Three Conceptions of the Russian Revolution, Writting 1939-40, Pathfinder 1973, σελ. 60.
31. Βλ. π.χ. Gavin Mackenzie, Class boundariks and the labour process, στο συλλογικό Social Class and the Division of Labour, Cambridge University Press 1982, σελ. 82.
32. Ό.π.π., σελ. 79.
33. Il Pianeta rosso, σελ. 175.